

Kuvvet Kullanma Kapsamında Ön Alıcı ve Önleyici Saldırı Kavramları

Suat Dönmez

İstanbul Ayvansaray Üniversitesi

Özet: Kuvvet kullanma ve bunun başlatılması konusu her zaman uluslararası toplumun önemli bir konusu olmuştur. 11 Eylül saldırılarına tepki olarak yayımlanan 2002 ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi dokümanından sonra ön alıcı ve önleyici saldırı kavramları uluslararası toplumda geniş bir tartışma alanı bulmuştur. Devletlerarasında kuvvet kullanmanın temel hukuki altyapısı öncelikle Birleşmiş Milletler antlaşmasında belirlenmiştir. Ancak buna rağmen uygulamada bazı farklı algılar ve yaklaşımlar mevcuttur. Aslında ön alıcı ve önleyici saldırı kavramları birbirinden farklı kavramlardır ve bunların her ikisinin de uluslararası hukuka uygunluğu oldukça tartışmalıdır. Ancak uygulamada uluslararası krizlerde kuvvet kullanma bağlamında devletlerin bu yöntemlere sıkça başvurduğu da görülmektedir. İki kavram arasındaki farklılıklar ve uluslararası toplumdaki kuvvet kullanma ile ilgili meşruiyet algısı devletlerin kuvvet kullanmada bunlardan hangisine başvuracağı konusunda işaretler de vermektedir. Bu makale kuvvet kullanımı kapsamındaki tarihi örneklerle iki kavramı açıklayarak aralarındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ön alıcı saldırı, Önleyici saldırı, Kuvvet Kullanma, Uluslararası Hukuk, Birleşmiş Milletler

Abstract: Use of force and initiation of it have always been a major topic of the international community. In the aftermath of the US National Security Strategy -published in 2002 as a reaction to Sept 11 Attacks-, the terms "Preemptive and Preventive Strike" have been widely debated in the international community. Basic legal background of use of force between states has been defined in the United Nations Charter. Despite that there have been many different approaches and perceptions in practice. Preemptive and preventive strikes are two different terms and their legality is highly controversial in the international law, however states are frequently using these methods in resolving crisis between them. Differences between these two methods and their perceptions in the international community give us hints how states resort to force. This article intends to clarify the difference between these two terms within the context of use of force.

Keywords: Preemptive Strike, Preventive Strike, Use of Force, International Law, United Nations

Giriş

Ön alıcı ve Önleyici Saldırı kavramları, ABD'nin 2003 yılındaki Irak'ı işgali ile birlikte sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Aslında birbirinden farklı olan bu iki kavram karıştırılmakta ve çoğunlukla da birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu makale, uluslararası hukukta kuvvet kullanma kapsamında, ön alıcı ve önleyici saldırı kavramları arasındaki farklılıkları ortaya koyarak bu iki kavramı daha anlaşılabilir bir şekilde ifade etmeyi amaçlamaktadır. Makalede; öncelikle uluslararası hukukta kuvvet kullanma prensiplerine kısaca değinilecek, müteakiben ön alıcı ve önleyici saldırı kavramları örneklerle açıklanacak, son olarak da bu iki kavramın kuvvet kullanma kapsamındaki yeri ortaya konularak geleceğe ilişkin muhtemel yansımaları değerlendirilecektir. Bu konudaki kavramsal tartışmaların daha uzun süre devam edeceği düşünüldüğünde günümüzde ulaşılan anlayışın ortaya konması gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalar içinde aydınlatıcı olabilecektir.

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde savaşa başvurma yaygın bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde savaşların yarattığı yıkım ve kayıplara tepki olarak ve uluslararası hukuk kurallarının da gelişmesiyle anlaşmazlıkların çözümünde savaşa başvurmayan diplomatik yöntemler de kullanılmaya başlamış ve diplomasi ulusal güç unsurlarından biri haline gelmiştir (Thompson, Morgenthau, 2005, s.539). Ancak yine de, uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde kuvvete başvurma eylemi, birçok kısıtlama girişimlerine¹ rağmen Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluşuna dek yasaklanamamıştır.

¹ Milletler Cemiyeti Misakı (1920), Briand-Kellog Paketi (1928) bunlardan başlıca önemli olanlarıdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvete Kullanma, Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1998)

Günümüzde geçerli olan ve II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik ortamında şekillenen kuvvet kullanmayı uluslararası hukuk içinde düzenleyen temel kural Birleşmiş Milletler Antlaşması'dır. BM Antlaşması'ndaki konu ile ilgili en önemli hüküm de 2/4 maddesi hükmüdür.

“ Teşkilatın Üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar” (Pazarıcı, 2000, s.112).

BM Yasası'nın VI. Bölümü, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için çeşitli yollar öngörmektedir. Bu yollar, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yollarıdır. Güvenlik Konseyi'nin bu önlemlerin alınması yönünde vereceği kararlar veya yapacağı öneriler, bizzat taraflarca uygulanır. Uyuşmazlığa taraf olanlar bu uyuşmazlığı barışçı çözüm yolları ile çözmeyi başaramazlarsa Güvenlik Konseyi'ne sunarlar. 2. maddenin 4. fıkrasıyla kuvvet kullanmayı yasaklayan BM Antlaşması'nın istisnası ise 51. madde ile belirlenen meşru savunma hakkıdır. BM Antlaşması'nın VII. Bölümünde yer alan meşru savunma hakkı aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

“İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar, tabii olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkına halel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldığı tedbirler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konseyin, işbu Antlaşmaya dayanarak milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası veya iadesi için lüzumlu göreceği şekilde her an hareket etmek yetki ve ödevine hiçbir vesile tesir etmez” (Pazarıcı, s. 116).

BM Antlaşması'nın VII. Bölümü ise barışa tehdit, barışın bozulması ve saldırı eyleminin oluşması durumlarında alınacak zorlayıcı önlemlere ilişkindir. Bu bölümde, Güvenlik Konseyi'ne

hukuka aykırı olarak uygulanan kuvvet kullanmaya karşı kuvvet kullanma yetkisi verilmiştir. BM Antlaşması'na göre Güvenlik Konseyi barışa tehdit veya barışın bozulması durumlarını veya saldırı eyleminin oluşup oluşmadığını belirler ve buna göre barışı korumak veya yeniden tesis etmek için tavsiyelerde bulunur veya hangi önlemlerin alınacağını kararlaştırır. Konsey, ayrıca, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, tavsiyelerde bulunmadan veya önlemleri kararlaştırmadan önce tarafları geçici önlemlere uymaya çağırabilir.

BM Antlaşmasının 51. maddesi ile tanınan meşru savunma yetkisinin kullanılması uluslararası hukukun öngördüğü belli kurallara göre olmalıdır. Bunlar, meşru savunma hakkının kullanılabilmesi için kuvvete başvurulmasının gerekli (necessary) bulunması ve verilen karşılığın saldırı ile orantılı (proportional) olmasıdır. Meşru savunma hakkının kullanımında silahlı saldırıya uğrayan devlet bunu tek başına karşılayabileceği gibi, yardıma çağıracağı başka devletlerle birlikte de karşılama hakkına sahiptir. Bu hak hem 51. madde hem de uluslararası içtihatla kabul edilmiştir (Pazarıcı s.120). NATO antlaşması da buna dayanarak meşru savunma hakkını birlikte kullanmak üzere önceden antlaşma ile esasa bağlanması anlamına gelmektedir.

BM'nin kuvvet kullanma yetkisinin fiilen icrası için bölgesel örgütlerden yararlanması Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanmaya karar verme tekelinin aşılması anlamına gelmemelidir. Bu kapsamda bölgesel bir ittifak olarak kurulan NATO'nun meşru savunma hali dışında BM tarafından yetkilenmek koşuluyla kuvvet kullanma yetkisine sahip olduğu ve bu yetkiyi BM adına kullandığı düşünülmelidir. Yani BM bu yetkisini belli şartlar dâhilinde olmak kaydıyla bir başka örgüte devretmiş olmaktadır. Burada kastedilen yetki devri; kuvvet kullanmaya karar verme değil, kuvvet kullanmanın fiilen uygulanmasıdır. Zira özellikle Soğuk savaş sonrası gelişen dünya güvenlik ortamında etnik, dinsel, bölgesel krizler birbiri ardına patlak vermeye başlamış ve BM için bu sorunlara çözüm bulmak bir yana, insanlık dramı haline gelen olayları durdurmak bile çok güçleşmeye başlamıştır. Bu durumda elinde hazır kuvvetleri olmayan, sadece geçici olarak, her olay için ayrı ayrı teşkil edilen ve üye ülkelerin desteğine muhtaç durumda olan BM şemsiyesi altında görev yapan Barış Gücü teşkilleri artık oldukça yetersiz kalmaya başlamış, BM örgütü tekelinde bulundurduğu güç kullanma yetkisini bile kullanamaz hale gelmiştir. Bu

yetkinin yetersizlikler nedeniyle kullanılamayacak hale gelmesi Birleşmiş Milletler teşkilatının kredisine de zarar verebilecek bir husustur. O nedenle bu yetkiyi başka örgütlerle ya da geçici oluşturulan koalisyon kuvvetleri eliyle de olsa kullanmaya devam etmesi uygun bir hal tarzı olacaktır.

BM Antlaşması'nın bölgesel antlaşmalara ilişkin VIII. Bölümü'nde yer alan hükümleri, yerel uyuşmazlıkların Güvenlik Konseyi'ne sunulmadan önce, çalışmaları BM'nin amaç ve ilkeleri ile bağdaşan bölgesel kuruluşlar aracılığıyla, barışçı yollarla çözümlenmesini teşvik eder. Son yıllarda BM'nin artan şekilde NATO, AGİT, AB gibi bölgesel kuruluşlarla işbirliği yaptığı ve koordinasyon amacıyla istişarelerde bulunduğu görülmektedir². Hem çifte uygulamaları önlemek, hem de her kuruluşun kendi faaliyet alanındaki bilgi birikimi ve deneyiminden yararlanmak açısından bölgesel kuruluşlarla işbirliğine giderek artan ölçüde önem verilmektedir. BM

Antlaşması, Güvenlik Konseyine, gerekirse kendi yetkisi altında alınan zorlama önlemlerinin uygulanması için bölgesel antlaşmalar ve kuruluşlardan yararlanma yetkisini vermektedir.

BM ne yazık ki dünyada barış ve istikrarı koruma konusunda arzu edilen seviyede başarılı olamamıştır. Devletlerarası anlaşmazlıkların çözümünde 51. madde istisnası hariç kuvvet kullanımı yasaklanmış olmasına rağmen, BM'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede savaşların ardı arkası kesilememiştir. BM özellikle soğuk savaş döneminde çatışan taraflar arasında karşılıklı güven ortamının yeniden tesisi edilmesi için birçok barış gücü görevleri gerçekleştirmiştir. Ancak bu alanda kesin belirlenmiş normların olmaması, ülkelerin bu operasyonları kendi beklentileri doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaları gibi birçok sorun da çözülememiştir. Zira bu operasyonlara destek veren, kuvvet veren devletler o bölgedeki kendi çıkarlarına yönelik ajandalarla hareket ederek yapılan bu operasyonların ortak hedeflerine zarar verebilmektedir.

Önalıcı ve Önleyici Saldırı

² Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Balkanlar'da icra edilen Barışı Destekleme Harekâtlarında (Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova, Makedonya) bu örgütlerle çok yakın işbirliği tesis edilmiştir.

Dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un West Point'teki 2002 yılı mezuniyet töreninde askeri öğrencilere yaptığı konuşmada bahsettiği stratejik ön alıcılık (preemptive) doktrini (Gaddis, (2002) ile dünyada yankı bulan bu kavram Eylül 2002'de yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Dokümanında (Bush, 2002) da yer almıştır. Buna göre ABD, uluslararası terörizme destek veren, teröristleri barındırdığı ya da nükleer, biyolojik veya kimyasal kitle imha silahları bulundurduğu düşünülen herhangi bir devlete askeri saldırı düzenleme hakkına sahip olduğunu iddia ediyordu.

Doktrine göre: Soğuk Savaş döneminde ABD ve Batı İttifakına yönelik tehdit olarak algılanan Sovyetler Birliği'ne karşı uygulanan "çevreleme (containment)" ve "caydırma (deterrence)" politikaları, o dönem için başarılı olmuş politikalarıdır. Ancak ulaşılan noktadaki güvenlik anlayışına göre Soğuk Savaş döneminde uygulanan bu strateji artık yenedünya düzenine uymamaktadır. Zira gelinen aşamadaki tehditler asimetriktir ve klasik yöntemlerle bertaraf edilmeleri mümkün görülmemektedir. Ortada caydırılacak ya da çevrelenecek bir ülke, devlet yoktur. Nereden ve ne zaman geleceği belli olmayan, belirsizlik içeren, şok edici tehditlerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu anlayışa göre, bu tehditlerin eyleme dönüşmesini beklemek anlamsızdır. Tehdit eyleme dönüştüğünde, karşılık verilecek bir hedef olmaması nedeniyle iş işten geçmiş olacaktır. O nedenle, tehdidin varlığı tespit edildiğinde bunun derhal bertaraf edilmesi gerekmektedir. Buna terörizme örtülü ya da açıkça destek veren, teröristleri topraklarında barındıran ve faaliyetlerine göz yuman ülkeler de dâhildir. Doktrine göre, bu ülkelerin egemenlik hakları topraklarına müdahale edilmesine engel değildir. Zira bu müdahale son derecede meşru bir hak olarak görülmektedir.

ABD eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger'e göre ise; Geleneksel ulus devletlerin egemenliği anlayışını içeren Wesfalya döneminin koşulları artık değişmiştir. Teröristler modern teknolojiyen yararlanarak hiçbir iz ve emare vermeden eylemlerini gerçekleştirerek ortadan kaybolabilmektedirler. Bu nedenle terörist karargâhlarını ya da eğitim kamplarını topraklarında barındıran ülkeler, egemenlik kavramının arkasına saklanamazlar. Eğer egemen bir devletin topraklarından kaynaklanan ciddi bir terörist tehdidi mevcutsa, bu devlete karşı askeri hareket da dahil olmak üzere ön alıcı

müdahalelerde bulunmak bu sorunun doğasında mevcut olan bir haktır (Kissinger, 2002). Yine benzer görüşlere göre, özellikle 1990'larda insani müdahaleler üzerine yapılan tartışmalarda, Westfalya sisteminin uluslararası sistem için artık uygun bir çerçeve oluşturmadığı iddia edilmektedir (Fukuyama, 2004).

Ön alıcı (preemptive) ve Önleyici (preventive) Müdahale kavramları hakkındaki tartışma giderek karmaşık bir hal almaya ve iki kavram zaman zaman birbirinin yerine de kullanılmaya başlamıştır. Bu karmaşa, ABD'nin 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi Dokümanında da mevcuttur. Doktrinin ortaya konmasını takip eden günlerde bu iki kavramın da uluslararası hukuka uygunluğu çok tartışılmıştır. Özellikle yeni oluşturulmaya çalışılan müdahale hukuku kapsamında henüz uluslararası toplum nezdinde ortak bir görüş ortaya çıkmamış olması nedeniyle kuvvet kullanma konusunda daha uzunca bir süre bu tartışmaların devam edeceği beklenmelidir. Zira ABD'nin, bu kavramlarla açıklanan 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi doğrultusunda 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak'a müdahalesi uluslararası hukuka uygunluk bakımından uluslararası toplumda büyük tartışma yaratmıştır. Oysa uluslararası toplum, aynı şekilde müdahalenin başlangıcı itibarıyla, uluslararası kabul edilmiş hukuk normlarına uygun olmadığı değerlendirilen Kosova müdahalesine olumlu yaklaşmış ve hukuki olmasa da, insani gerekçelerle meşru olarak kabul etmiştir (Independent International Commission on Kosovo, 2000). Yine BM Güvenlik Konseyi kararıyla ABD önderliğinde Uluslararası Koalisyon tarafından Afganistan'a yapılan müdahaleye de itiraz yükselmemiştir. ABD'nin Irak' a müdahalede aceleciliği NATO içerisindeki Avrupalı müttefikleri tarafından gereksiz bulunmuş ve bu konuda belli başlı müttefiklerine danışmayı reddetmesi küçültücü olarak bulunmuştur (Porch,2007, s.157). Bu bölümde incelenecek olan konu, ön alıcı ve önleyici saldırı kavramların örneklerle net olarak birbirinden ayrılması ve farklılıklarının ortaya konmasıdır.

Ön alıcı saldırı (Preemptive strike)

Ön alıcı saldırı doktrini soğuk savaş döneminin caydırıcılık ve sınırlama (containment) doktrinlerinden farklı bir biçimde doğrudan saldırıyı başlatma yaklaşımı olarak ortaya çıkmış oluyordu. Soğuk savaşın en katı günlerinde bile ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer dehşet dengesinin de dikte ettiği ilk saldıran olmama gibi

kavramlar artık geride kalıyordu. Bu anlamda yeni doktrin uluslararası sistemin alacağı şekil ile ilgili ipuçları veriyordu. Ön alıcı saldırı, bir hasım tarafından yapılmakta olan saldırı hazırlığına karşı onun saldırısının dengesini bozmak, saldırıyı etkisiz hale getirmek ya da hasıma göre daha avantajlı duruma geçip inisiyatifi ele geçirme amacıyla yapılan saldırdır. Burada belirleyici olan husus, hasmın saldırısının çok yakın ve kaçınılmaz olmasıdır. Hasmın saldırıp saldırmayacağı artık hiçbir kuşkuyla mahal bırakmayacak kadar açıktır. Hasım kuvvetler; örneğin sınırda askeri yığınaklanmasını yapmış, saldırı için uygun koşulları ve zamanı beklemektedir. Bu durumda ona karşı beklemediği bir şekilde sürpriz bir karşı saldırıyla ilk vuran taraf olmak (ilk vuran kazanır mantığının yürütülmesiyle) yukarıda sayılan faydaları sağlayabilecektir. Burada saldırının çok yakın ve kaçınılmaz olduğu aslında bir algılama meselesidir. Ancak, bu algılama yine de birtakım somut göstergelere dayanmalıdır. Bir devletin diğer devlet sınırına doğru askeri kuvvetlerini kaydırması, lojistik ve destek unsurları dâhil sınıra doğru harekete geçmesi geçmişten beri hep silahlı saldırı açma ve savaş niyeti olarak algılanmış ve böyle kabul edilmiştir.

1967 Arap-İsrail Altı Gün Savaşları ön alıcı müdahale konusuna uygun bir tarihi örnektir. Bir süredir Suriye ile küçük çatışmalar yaşayan ve bu gerginliğin büyük bir çatışmaya dönüşme olasılığına yönelik hazırlık yapan İsrail, Mısır kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'nı geçerek bir saldırı hazırlığı içine girmesiyle birlikte bunun kendisi açısından savaş sebebi (Causus Belli) olduğunu ilan etmiştir. Diplomatik yönden çabalarını sürdüren İsrail durumun uygun olduğunu hissettiğinde ön almak maksadıyla ilk vuran olmaya karar vermiş ve saldırı hazırlığı içindeki Mısır kuvvetlerine karşı aniden saldırıya geçmiştir. Mısır kuvvetleri karşısında büyük bir üstünlük sağlayan İsrail, hemen ardından saldırıya hazırlanan Suriye kuvvetlerine saldırmıştır. Bu saldırıların neticesinde İsrail; Golan Tepeleri, Batı Şeria, Gaza Şeridi ve Sina Yarımadasını ele geçirmiştir (Mueller, Castillo, Morgan, Pegahi, Rosen, 2006 s.7). Günümüzde ulaşılan teknolojinin sağladığı imkânlar nedeniyle hasım kuvvetlerin izlenmesi, takibi kolaylaşmıştır. Sınıra yaklaşan hava araçları çok etkili radar kaplamaları sayesinde net olarak tespit edilebilmekte, kara unsurları ise daha rahat tespit edilebilmektedir.

Bu şekildeki bir konseptle saldırgan tarafa karşı saldırıya geçmek ve onu saldırıya geçiş aşamasında

önceden davranmak suretiyle etkisiz hale getirmek mümkün olabilir. Ancak pratikte devletler artık gelişmiş istihbarat ve haber alma kaynaklarıyla harekete geçmek için bu kadar zaman bekleyip hasmının hamle yapmasını bekleyip beklemeyecekleri konusu belirsizlikler içermektedir. Geçmişte birbirine sınır olan devletlerde de askeri kuvvetlerin sınıra doğru hareketi uzun zaman alabiliyordu ancak günümüzde ulaşılan teknolojik gelişmeler nedeniyle bu eylemler çok kısa süre içinde olabilmektedir.

Önleyici saldırı (Preventive strike)

Önleyici Saldırı kapsamına hangi fiillerin girdiği konusu da tartışmalıdır. Genel kabul gören anlayışa göre burada da bir hasım tarafından tehdit oluşturulması söz konusudur. Ancak buradaki tehdit çok yakın, kaçınılmaz ve çok belirgin değildir. Önleyici saldırıda, ön alıcı saldırıda olduğu gibi çok yakın ve kaçınılmaz olan bir çatışma öncesinde ilk vuran olma amacı yoktur. Ancak uzun vadede de olsa rakibinden önce saldırma düşüncesi mevcuttur. Örneğin A ve B ülkeleri birbiri ile anlaşmazlık halindedir. A ülkesi güçlü olması nedeniyle zayıf olan B ülkesine karşı caydırıcıdır. Burada caydırma stratejisi işe yaramakta, B ülkesi A ülkesine karşı tehdit oluşturamamakta ve yakın bir gelecekte A ülkesine herhangi bir saldırı düşünmemektedir. A ülkesi mevcut durumun rahatlığını yaşamakta, ancak gerekli şartları sağlayabildiği takdirde B ülkesinin kendisine saldırabileceğini düşünmektedir. Ayrıca B ülkesinin giderek güçlenmesi de A ülkesini geleceğe yönelik olarak tedirgin etmektedir. Bu durumda A hiçbir şey yapmayıp bu şekilde B'yi caydırmaya devam edebilir ya da B'nin gelişip güçlendiğinde şuan için geçerli olan caydırma stratejisinin işe yaramayacağı ve hatta B'nin A için ciddi bir tehdit olabileceği varsayımından hareketle B'ye saldırıp onu şimdiden tamamen güçsüz kılmak isteyebilir. Böylece B ülkesinin A ülkesi için uzun bir süre risk ya da tehdit olma olasılığı ortadan kaldırılmış olacaktır. B ülkesini henüz güçsüzken etkisiz hale getirmek, ilerde güçlenip ciddi bir rakip olması haline göre daha kolay ve düşük maliyetli olacaktır. Potansiyel bir kriz daha küçük bir problem iken ortadan kaldırılmış, yani önlenmiş olacaktır. Önleyici saldırı kavramının temel mantığı "yılanın başını küçükken ezmek" anlayışı ile kolayca izah edilebilir. Çünkü yılan büyüdüğünde ciddi bir tehdit oluşturacak ve onunla baş etmek

pek de kolay olmayacaktır. O nedenle şimdi harekete geçmemenin bedeli ilerde daha ağır olacaktır. Burada beklemek zararlı çıkmak anlamına gelmektedir.

Ünlü strateji uzmanı Sun Tzu da "Zoru henüz kolayken tasarla, büyüğü henüz küçükken yap! Dünyanın zor işleri henüz kolayken gerçekleştirilmeli, dünyanın en büyük şeyleri, henüz küçükken yapılmalıdır" (Tzu,1992, s. 13) ifadesiyle aslında önleyici saldırıya dikkat çekmektedir. Burada temel esas, karşıt gücün herhangi bir saldırı planlayıp planlamadığına bakılmaksızın, bozulmakta olduğu değerlendirilen güç dengesini yeniden tesis etmek olarak belirmektedir (Walt, 2006, s.224).

Güçlenen Atina şehir devleti karşısında endişeye kapılan Sparta'nın Atina'ya savaş açması başlayan Peleponesya savaşı önleyici savaşa tarihi bir örnek teşkil eder. Güç dengesindeki bozulma kuşku ile birleşince savaş için yeterli sebep olmuştur (Arı, 2002, s.177). Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasında Kayser Almanyası'nın yükselişi ve Britanya'nın bundan duyduğu korku büyük bir rol oynamıştır (Nye, 2003, s.9) Yine 1914'de Alman liderleri Rusya'nın güçlenmesi ve tek müttefikleri olan Avusturya-Macaristan'ın giderek zayıflaması karşısında daha sonra elverişsiz koşullar yerine şimdi savaşmanın daha avantajlı olacağını düşünmüşlerdir. Zira Avrupa'da büyük bir savaşın kaçınılmaz olduğu inanıyorlardı (Mueller, s.9). Giderek yükselen ve büyük güç olma ilerleyen Çin'e karşı önleyici bir savaş açılması fikri 1960'larda Başkan John Kennedy zamanında gündeme gelmiş ve Çin'in nükleer bir güç olmadan bertaraf edilmesi düşünülmüştür. Ancak Çin nükleer kapasiteye sahip olmaya yaklaştığında bundan Sovyetler Birliği'nin de çok rahatsız olduğu görülmüştür (Freedman, 2003, s.108). İsrail'in, nükleer silahlar geliştirerek kendisini tehdit edeceği gerekçesiyle Irak'ın Osirak reaktörüne 1981 yılında hava saldırısı düzenlemesi de önleyici saldırı mantığıyla gerçekleştirilmiş bir eylemdir. Ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu davranışı meşru saymayarak Irak'a tazminat talep etme hakkı vermesi Birleşmiş Milletler Hukuku gibi, BM uygulamasında da önleyici müdahale anlayışının bulunmadığını göstermektedir (Başeren, 2003, s.128)

Tarihsel birçok savaşı, aslında güç dengesindeki bozulmayı yeniden dengelemek maksadıyla yapılan önleyici saldırı kavramıyla açıklamak mümkündür (Carr, 2001, s.111). Ancak geçmişte her ne kadar uluslararası anlaşmazlıkların çözümü

için kuvvete başvurmak hukuken yasaklanmış olmamakla birlikte bir devletin kuvvete başvururken bunu haklı bir nedenle yapması, hem doktrinde hem de uygulamada daima çok önemli olmuştur. Genel olarak kuvvet kullanma yöntemleriyle savaş arasında bir ayırım yapılmayan zamanlarda, yazarlar bir savaşın ne zaman haklı olduğu konusuna büyük yer ayırmışlardır. Devletler de silahlı güç kullandıkları zaman, bunu hep kuvvete başvurmayı haklı hale getirdiğini düşündükleri gerekçelere dayandırmışlar ve bunu, ileri sürdükleri gerekçe diğer devletler tarafından hiçbir şekilde kabul görmese bile yapmışlardır (Keskin, 1998, s.26).

Günümüzde savaş kavramının uygulama boyutunda teknolojinin de yardımıyla çok fazla çeşitlenme görülmektedir. Son dönemlerde giderek artan bir şekilde uygulamaya konulan siber savaş yöntemleri de artık ciddi anlamda karşı tarafa zarar verecek şekilde sonuçlar doğurmaktadır. Önleyici saldırı kavramı kapsamında değerlendirilebilecek bazı saldırıların siber alanda yapıldığı da görülmektedir. İran'ın nükleer silah yapma kapasitesine sahip olmak ve nükleer silah yapabilmek için büyük çaba içinde olduğu iddiaları karşısında uzunca bir süre dirençli yaptırım ve baskılarla karşı karşıya olduğu bir gerçektir. Bu kapsamda 2010 yılında İran'ının barışçı amaçlarla kullandığını iddia ettiği Natanz nükleer santraline yapılan siber saldırı da önleyici bir saldırı olarak değerlendirilebilir. Bu saldırıda nükleer santralin bilgisayar ağına sızan bir virüs bilgisayar sistemleriyle kontrol edilen santralin çalışmasında birçok sapmaya (santrifüjlerde basıncın artması ve düzensiz çalışma vb.) neden olarak santralde fiziki hasar meydana gelmesini sağlamıştır (Singer, 2015). Bu saldırı farklı araç ve yöntem kullanılması itibarıyla özellik gösterir. Ancak faili bilinmeyen bu saldırıya amaç ve sonuç açısından bakıldığında ise İran'ın nükleer kabiliyet sahibi olmasını engellemeye dönük olması itibarıyla anlayış açısından önleyici saldırı özelliğine sahiptir denebilir. Gelecekte de bu amaca yönelik yeni metod ve taktiklerin sıkça kullanılacağı beklenmelidir.

2010 yılındaki NATO zirvesinde kabul edilen yeni NATO Stratejik Konsepti de dünyanın çeşitli yerlerinde güvenliğe yönelik risk ve tehditlerin daha gelişmeden önlenmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Ancak burada alınacak tedbirlere yönelik açıkça önleyici saldırıdan bahsetmemekle birlikte, hangi yöntemlerle bu krizleri büyük

çatışmalara dönmeden önlenmesi konusunda çok detaya girilmemektedir.

“Çatışmaları yönetmenin en iyi yolu ortaya çıkmalarını önlemektir. NATO krizleri önceden tahmin etmek ve uygun olduğu yerde krizlerin büyük çatışmalara dönüşmesini önlemek için faal adımlar atmak amacıyla sürekli olarak uluslararası ortamı gözlemleyecek ve analiz edecektir.” (NATO Stratejik Konsepti, 2010)

Ancak burada belirtilen yaklaşımı uluslararası hukuk normları dışında yorumlamak uygun bir yaklaşım olmayacaktır. Zira NATO kuruluş anlaşmasında Birleşmiş Milletler ve uluslararası hukuku içinde kalarak hareket edeceğini garanti etmiş bir teşkilattır. Burada özellikle başarısız devletler ile çöküş sürecine girmiş devletlerdeki ortamdaki yararlanan uluslararası terör örgütleri ve diğer suç örgütleriyle, umudunu yitirmiş ve mülteci pozisyonuna düşmüş büyük kitlelerin yaratacağı istikrarsızlıklara karşı ekonomik sosyal konular da dahil olmak üzere önceden tedbir alma konusu kastedilmektedir. Sorun NATO ülkelerinin sınırlarına gelmeden önce ve buldukları yerlerde çözüme kavuşturulmalıdır. Bunun da doğal olarak mevcut uluslararası hukuk normları içinde yapılması beklenmelidir.

Ön alıcı saldırı ve önleyici saldırı kavramlarının karşılaştırılması

Yukarıda birbirinden farklı yönleriyle birlikte açıklanan her iki kavram, örneklerde de görüldüğü üzere yeni, bilinmeyen ya da tarihsel süreç içinde uygulama alanı bulamamış olgular değildir. Yeni olan, ABD gibi bir süper gücün bu kavramları açıkça doktrin olarak benimsediğini, gerektiğinde bu kavramlara uygun olarak hareket edeceğini ve bunun hukuki ve meşru olduğunu ilan etmesidir. Ancak, bir devletin çok yakın bir saldırıya hedef olması durumunda ön alıcı meşru savunma hakkına dayanarak kuvvet kullanıp kullanamayacağı konusunda, uluslararası hukuk öğretisi görüş birliği içinde değildir. Kimi yazarlar yalnızca birtakım sözlü tehditler ya da şüphe üzerine meşru savunma hakkına başvurulamayacağını kabul etmekle birlikte, çok yakın ve gerçek bir tehlikenin varlığı karşısında, eğer başka herhangi bir yol yoksa tehdit altındaki devletin meşru savunma hakkını kullanabileceğini ileri sürmektedir (Pazarıcı, 2006, s.513).

Nitekim ABD, 2003 yılında Irak'ın Kitle İmha Silahları üretmekte olduğunu ve 11 Eylül saldırısını gerçekleştirenlerle ilişkisi olduğunu gerekçe

göstermiş ve Irak'ın bu nedenlerle ABD'ye karşı bir saldırı hazırlığı içinde olduğundan hareketle Irak'ın işgalini meşru savunma hakkı olarak ileri sürmüştür. Burada ABD, Irak'tan kaynaklanan tehdidin çok yakın ve kaçınılmaz olduğunu iddia etmiştir. Böylece Irak'ın işgalini kendisi açısından ön alıcı saldırı olarak gösterme çabası içine girmiştir. 1997–2000 yılları arasında NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı ve ABD'nin Avrupa Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapan ve Irak'ın işgali konusundaki tutumu nedeniyle ABD yönetimini eleştiren Wesley K. Clark, ön alıcı saldırı doktrini prensipte meşru savunmanın hukuki bir yöntemi olarak tanımlamıştır. Clark, doktrinin Irak'ta uygulanmasını ise tehdidin yakınlığı ve belirginliğiyle orantılı olmaması nedenleriyle eleştirmektedir (Clark, 2003). Tek taraflı uygulandığında ön alıcılık doktrini, sınırları olmayan, BM ya da uluslararası hukuka hesap vermeyen, sorumlu hükümetlerin kolektif kararına dayamayan ve daha da kötüsü pratik bir zorunluluk olduğuna dair inandırıcı bir gerekçe gösterilmesi gerekmeyen bir doktrindir (Falk, 2005, s.269).

Yukarıda açıklanan hususlar ışığında ABD'nin Irak'a yönelik müdahalesinin aslında ön alıcı saldırı değil, önleyici saldırı doktrinine uyduğu söylenebilir. Bu olayda ABD, kendisine yönelik olarak Irak kaynaklı bir tehdit algılamış ve bu tehdit gelecekte büyük sorun olabilir endişesiyle, bu sorunu henüz şartlar uygun iken ortadan kaldırmak istemiştir. Bu durumda ABD'nin davranışını Önleyici Saldırı Doktrini ile açıklamak mümkündür. Ancak Önleyici Saldırı Doktrini de yukarıda bahsedildiği gibi uluslararası hukuk açısından meşru savunma kapsamında kuvvet kullanmayı yasal kılan bir gerekçe değildir (Keskin, 2005, s.216). ABD, eylemini daha çok çevrelerce benimsenmiş olan ve nispeten ılımlı yaklaşılacak ön alıcı saldırı kavramı içinde gösterme gayreti içine girmiştir. Zira Birleşmiş Milletler Antlaşmasının meşru müdafaa kapsamında devletlere kuvvet kullanma hakkı veren 51. Maddede uluslararası toplumun tamamınca değilse de büyük kısmı tarafından geniş yorumda kabul görmekte ve bu anlamda herhangi birçok yakın saldırı tehdidi karşısında da devletlerin meşru müdafaa çerçevesinde kuvvete başvurabileceği belirtilmektedir (Wilmschurts, 2005, s.4). Ancak ister ön alıcı, isterse önleyici saldırı kavramı ile açıklansın kesin olan şey her iki kavramın da uluslararası hukuka göre kuvvet kullanımını haklı çıkaracak eylemler olarak kabul görmediğidir. Gelecekte, halen gelişim süreci içinde olan müdahale hukuku kapsamında bu

kavramların ne şekilde değerlendirileceğini ise belirsizlikler içermektedir.

Sonuç

Ön alıcı ve önleyici müdahale yöntemleri gelecekte uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde sıkça kullanılmaya başlayan pratikler haline dönüşürse, bu durum Birleşmiş Milletler Antlaşmasıyla kendini bulan meşru savunma hali ve BM Güvenlik Konseyi kararları ile kuvvet kullanımı hali dışında geçerli olan kuvvet kullanma yasağının aşındırılmasına ve hatta ortadan kaldırılmasına yol açabilecektir. Ayrıca uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde zaten giderek etkisiz hale geldiği iddia edilmeye başlanan Birleşmiş Milletler örgütünün uluslararası anlaşmazlıklarda Güvenlik Konseyi aracılığıyla kuvvet kullanımına başvuru yetkisi tekeli de ortadan kaldırılmış olacak, bununla birlikte uluslararası hukukun da saygınlığı ve güvenilirliği ciddi biçimde zedelemiş olacaktır. Uygulamanın yaygınlaşması halinde, devletler, uluslararası ortamda kendilerince tehdit olarak algıladıkları diğer devlet ya da devletlere karşı önleyici ya da ön alıcı doktrin gerekçesiyle kuvvete başvurmadan çekinmeyeceklerdir. Bu da uluslararası ortamın anarşik olduğu, herhangi bir üst otoritenin ve genel kabul görmüş kurallar manzumesinin bulunmadığı görüşünü benimseyen klasik gerçekçilerin tarif ettiği dünya düzeninin (Sönmezoğlu, 1995,s.27) kurulmasına yol açmaya başlayacaktır. Bu gelişmeler de Thucydides'in Peleponezya savaşlarını anlattığı kitabındaki Atinalılar ve Melanlar diyalogunu tamamıyla haklı çıkaracaktır: "Güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanmaları gerekene katlanırlar (Eralp,1996, s.55)."

Bu doktrinin bir güvenlik yaklaşımı olarak benimsenmesinden itibaren uluslararası ilişkilerde çok taraflı yaklaşım yerine tek taraflı yaklaşımlar beklenir hale gelmiştir. Bush doktrini diye de tanımlana bu yaklaşıma göre ABD tek taraflı olarak güvenliğine tehdit olarak değerlendirdiği devletlere ya da diğer devlet dışı aktörlere karşı somut belirtiler olmasa da savaş açabilecek ve her türlü müdahalede bulunabilecekti. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların da bir önemi kalmıyordu. Böyle bir müdahale söz konusu olduğunda ise ABD bu kuruluşları kendine engel olarak görmeyecek ve adeta tanımayacaktı. Ancak 2008 ABD Başkanlık seçimlerinde Demokrat parti adayı Obama'nın seçilmesiyle ön alıcı saldırı anlayışını doktrin haline getiren Bush kadroları görevlerinden

uzaklaştırılmış ve bu doktrin en azından resmi olarak unutulmaya terk edilmiştir. Görünürde bu tehlikeli gidiş potansiyel bir sorun olmaktan çıkmıştır. Ancak yakın geçmişte yaşanan bu deneyim uluslararası güvenlik mimarisi içinde oluşan şartlara göre tekrar devletler tarafından öne sürülebilir ve devletlerin güvenlik politikalarının belirleyici bir unsuru olabilir. Böyle bir doktrinin benimsenmesi halinde yukarıda güvenlik ve dünya düzenine vereceği zararlar göz önüne alındığında uluslararası hukukun bu alandaki keyfi yaklaşımları önleyecek şekilde geliştirilmesinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemin kaotik ortama sürüklenmesinin her zaman mümkün olabileceği tarihi birçok örnekle görülmüştür. O halde ABD'nin ortaya attığı bu ön alıcı müdahale doktrini olayı da bu konuda bir ders olarak alınmalı ve uluslararası hukuk sisteminin bu tip yaklaşımları önleyecek şekilde geliştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca uluslararası düzeydeki küresel ve bölgesel seviyelerdeki diğer kurumsal yapıları içinde de bu alanlardaki boşlukların kapatılması için önleyici tedbirlerin alınması da dünya barışının daha sağlam temellere oturmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Arı, Tayyar. (2002). Uluslararası İlişkiler Teorileri. Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, ALFA Yayınları, (İstanbul, 2002).
- Başeren, S. H. (2003). Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bush, G. W. (2002). The national security strategy of the United States of America. Executive Office of the President Washington Dc.
- Carr E, (2001) The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations, Perennial.
- Clark, W. K. (2003). Bush Preemptive Strike Does Not Meet Test of Imminent Danger. New Perspectives Quarterly, 20(2), 40-41.
- Eralp, A., & Devlet, S. (1996). Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Falk, R. A. (2005). Dünya Düzeni Nereye?, çev. Nesenur Domaniç ve Nusret Arhan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Freedman, L. (2003). Prevention, not preemption. The Washington Quarterly, 26(2), 105-114.
- Fukuyama, F. (2005). Devlet inşası: 21. yüzyılda dünya düzeni ve yönetim. Remzi Kitabevi.
- Gaddis, J. L. (2002). A grand strategy of transformation. Foreign Policy, 50-57.
- Independent International Commission on Kosovo. (2000). The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned. Oxford University Press on Demand.
- Keskin, F. (1998) Uluslararası Hukukta Kuvvete Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keskin, F. (2005). Birleşmiş milletler ve Türkiye. Ekin Yayınları.
- Kissinger, H. (2002). Preemption and the End of Westphalia. New Perspectives Quarterly, 19(4), 31-36.
- Mueller, K. P., Castillo, J. J., Morgan, F. E., Pegahi, N., & Rosen, B. (2006). Striking first: preemptive and preventive attack in US national security policy. Rand Corporation.
- NATO Stratejik Konsepti http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120207_strategic-concept-2010-tur.pdf, Erişim 02.02.2016.
- Nye, J. S. (2003). Amerikan Gücünün Paradoksu, Dünyanın Tek Süper Gücü Neden Tek Başına Davranamaz. İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- Pazarıcı, H., & Dersleri IV, U. H. (2000). Kitap. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pazarıcı, H. (2006) Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara
- Porch, D. (2007) Conflict within Cooperation; Western Security Relations, Past and Present, Hay, W. A., & Sicherman, H. (Eds) Is There Still a West?: The Future of the Atlantic Alliance. University of Missouri Press.
- Singer, P. W. (2015). Stuxnet and its hidden lessons on the ethics of cyberweapons. Case W. Res. J. Int'l L., 47, 79.
- Sönmezoğlu, F. (1995). Uluslararası politika ve dış politika analizi. Filiz Kitabevi.
- Thompson, K. W., & Morgenthau, H. J. (1967). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace.
- Tzu.S, (1992). Savaş Sanatı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul,
- Walt, S. M. (2006). Taming American power: the global response to US primacy. WW Norton & Company.
- Wilmshurst, E. (2005). Principles of International law on the use of force by states in self-defence. Chatham House, ILP WP, 5(01).